

Groteszk bölcsesség

Visszhang 1985
Ulsiprem

Viktor Szoszнора költészete

Utolsó egyetemi évem mindkét szemeszterét Leningrádban töltöttem. Szekszárd és az akkor még szintén kisvárosias Szeged után egy idegen nagyvárosba csöppentem, de különös módon itt sohasem éreztem azt az idegenkedő szorongást, amely Budapestben ma is mindig elfog, amint kilépek a Nyugati pályaudvar előtti térre. Leningrádban talán azért éreztem mindjárt otthon magam, mert Pétervár-Leningrád már emberből léptük város: ott nem dőlyfösködik annyi iradatlan, századvégi bérpalota (hiszen sokáig nem is volt szabad a Téli Palotánál magasabb házakat emelni), a forgalmas, zajos sugárutakról néhány perc alatt el lehet jutni a legkezelebbi csónák, meghitt parkig, s a keskeny csatornák mentén sétálgatva is gyakran úgy érezhettem magam, mintha otthon, a Séd partján ballagtam volna...

Puskin, Dosztojevskij, Blok Pétervárat könyvekből már ismerem; Mandelstam Leningrádjával akkor (1971–72-ben) találkoztam először — s már nemcsak a frissen megismert versekből, hanem a valóságban is. A korai téli szürkületet kódón átszivárgó halvány lámpafénye és a fehér éjszakai kísérteties éjféle derengése ma is felszárkzik bennem, ha Mandelstamot olvasok...

Viktor Szoszнора költészetével két évvel később, még a csodálatos város iránti honvágytól gyötörve ismerkedtem meg — egyik leningrádi barátom ajánlékozott meg a költő Aisz (Gólya) című kötetével, amelyből én tüstént le is fordítottam néhány verset. (Nem tudtam, hogy ezzel én lettem Szoszнора első és még évekig egyetlen magyar fordítója.) A leningrádi költő verseiben eleinte a szeretett város hangulatai kaptak meg: a téli alkonyat haván sántikáló öreg varjú groteszk és ismerős képe, a Leningrád körüli erdők, tavak hideg lehelete, az elvágyódás és honvágy egymást váltó-kiegészítő szomorúsága:

Hazában emlékezél majd réám,
honnán melegebb tájra szálltak a madarak, s a torony csücskéreál az

Könyveidben emlékezél réám,
ahol bilincs fehér az éjszaka,
s estenként kék munderba öltözött
paloták őrzik a lepteidet.

(Levél)

Blok és Mandelstam világa volt ez, de az elődökénél fanyarabb hangvételű, groteszk képekkel megjelenítve, Hlebnyikovra emlékeztető nyelvfacsarásokkal, szinte vagy egészen lefordíthatatlan szójátékokkal, alliterációkkal fűszerezve.

Poksuhanocok — huligánok —
belekötnek a legyekbe,
öklét rázza — nézd a mákot! —
virágokkal verekedne.

És az almák barrikádja —
reszkess, uborka-brigád! —
keszen állt a vad csatára.
Bab dobolta: rajta hát!

(Ha nincs hold az égen)

Később tudtam meg, hogy az Aisz az 1936-ban született Viktor Szoszнора negyedik kötete [az előzőek: Janvar-szkij liveny (Januári zápor), Triptijih (Triptichon), Vszadnyiki (Lovaskö)], s a hozzám legkezelebb kerülő orosz tematikájú Boján-verseket is később ismerem meg: először az 1977-es válogatott kötetből, majd a teljesen e témakörre épülő korábbi könyvből, a Vszadnyikiból, melyet már a költő maga juttatott el hozzám.

Szosznora lírai hőse és sok helyütt hasonmása Boján, a legendás dalnok, akire az Igor-ének szerzője ugyanolyan megtagadó elismeréssel hivatkozik, mint Anonymus, a „hazug” jocolatórokra. Szoszнора az ő elettörténetét találja ki, az ő elvesztett dalait írja meg (akárcsak Weöres Sándor Psyche verseit), s nemcsak hallatlan stiluszerékről tesz tanácsot (nem véletlen, hogy könyvéhez D. Lihacsov, az orosz irodalom tudós kutatója irt előszót), hanem együttalt olyan maszkot is talált, amely tökéletesen az arcára simul:

Igy telt a mindennapi nap,
Nem olvastak soraimat.
Mint akire dolag vár:
loholtam, préselt a tömeg,
s ezertem, testek közt csak egy
testforma test vagyok vár.

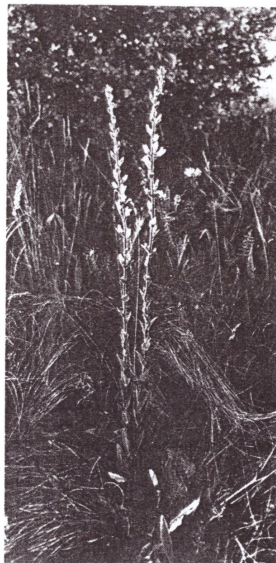
(Edgar Poe olvasása közben)

Viktor Szoszнора költészetemhar-sogva zajló szibériai folyó, mint nem-zedekértársai közül Voznyesszanskijé; buvópatak inkább, amely az orosz költészet legtisztább forrásainak vizet viszi tovább, megőrizve tisztának és életadónak. A pétervár-leningrádi líra legjobb hagyományait folytatja, hozzáadva a maga fanyar-groteszk látásmódját — nem véletlen, hogy népszerűsége Leningrádban a legnagyobb.

En úgy érzem, hogy Szoszнора költészete a mai magyar líra sok törekvésével is rokonítható: szerepresei Weöres Sándor, életérzése hol Pilinszky, hol Nagy László, nyelvi játékaik és kispisége Bella István felé mutatnak, s így a magyar olvasó ismerős világra lel a leningrádi költő műveiben.

Hadd tegyem hozzá: az a tíz év, melynek során vissza-visszatértem Szoszнора olvasásához és fordításához, számomra sem volt tanulságok nélküli, hatását saját verseimen is érzem.

Baka István

Rege Kityezs városáról

Ím, visszatérek Kityezs városába,
oda, ahol születtem.
Lebukom az örvénybe, hol az örség
kaput kerített.
És visszatértem az örség
fogadja úgy, akárha volnék
ellenhadak vezére,
pisloa

Az orrok gallyakként konyultak,
porhadt a porcuk,
és megpiszultek
hálmódra végleg,
holdforma bajszok
már csontkemények,
az állkapocs még emberi,
de hávíll ballagott...

Boján halála

Halicson túl, hol elágazó
az út, egy vendégfogadó áll.
Az uraknak —
vendégfogadó,
de a pornépek —
csak korcsma.
Ételt-italt kap muszka és polyák,
s ha arra köszál,
a mosdatlan nomád,
mind, akit odavetett a sorsa.

Bükkfából faragott padok —
tartónak, tükrösre gyalulva —,
emelte ezt a fogadót
a kőpi Sámuel zsidó.
Hol a furulyáját fújja,
hol meg fülesbagolyként hurog...
Hahatától harsog az ivó:
— Megpukkadok!

Rég nem járt már a
kőpi zsidónál
Boján barátja,
a novgorodi dalia, Potok.
Hajlong a házigazda:
elébe tálat
görgödinnyét,
vodkát,
püspökfalatot.

S a nóta,
a nóta,
a nóta betölti vidáman
pattogva a füstös ivót,
vad iramban löpata dobog.
Elégedett a gazda:
pajesza felfénylik csigásán.
Zavarodott a gazda:
Potok, mint kisgyerek, zokog.

— A homokra épült Csernyigovban
a piactér gödrös, teli sárral,
kőnyen orra bukhatsz a
mocsokban,
s betörhető a homlokod.
A piacon,

aranyozott angyal is délre vágyik,

Ajánlás

Tiz esztendőt adjál még nekem,
tízet,

künn a sztyeppén,
nyeregben.

Tiz jó könyvet adjál még nekem,
s tollat,

ostoromá
az legyen.

Adj még ráadásul tiz nyakat,
tiz nyakat
meg tiz hideg vasat.

Első nyakam levágod — kacagok,
ötödiket — még élve maradok,
esővizet magamra locsolok.

Tizediket levágod —
meghalok.

Ne add nekem akkor az élet vizét,
se ellobogó nap erős sugarát,
egy forrást csak,
szeptembert,

s ökle erjét

az örök napnak.
Nem kell semmi más.

amely ékezetekkel az órcára simított — a mi líráinkban csak Ady kurucverseiben találkoznak ilyen meggyőzően teljes azonosulással.

Szosznora Bojánja, mint „történeti” személyiség, a nép énekeze, bár toronyként magaslik környezete fölfe; a bojárok ellensége és rendíthetetlen osztorozója, akit szókimondása örökké bajba sodor s végül a vérpadra juttat — legjobb barátját kényszerítik arra, hogy lefejezze (Boján halála); méltó társat sem a szerelemben, sem a barátságban nem talál, otthon helyett ideiglenes menedékre is csak a kocsmákban lehet — villoni sors és a modern ember elaterzése ötvöződik alakjában. A róla szóló verseknél is jelentősebbek a nevében írott énekek (Zápor zúdul, Első ima Magdolnához, Égj le, napvilágú fáklým . . . stb.), melyekben már szétválaszthatatlan a legendás dalnok és a mai költő személyisége. A Boján-énekek az óorosz motívumokat a népköltészet (és Jeszenyin) hangján szövelik meg:

Égj le, napvilágú fáklým, égj le
már!
Voltak s a holtakat siratni kárl

Cigánylányok, kocsmák,
dímóndánómok,
Három trojkm —
borfolyó partján robog.

(Égj le, napvilágú fáklým . . .)

Viktor Szosznoira nemcsak merített az óorosz irodalom (Igor-ének, Zadzonscina, Rege Kityeys városáról) gazdaságából, hanem új értelmezést is adott egyes legendáknak (Rege Kityeys városáról), illetve — Majkov és Zabolockij példáját követve — modern nyelvre is átköltötte a leghíresebb középkori eposzt, az Igor-éneket. Lihacsov akadémikus Szosznoira Kijevi Oroszország-képeről szólva kiemeli, hogy abban már nyoma sincs a múlt században elterjedt idealizálásnak: kegyetlen és igazságtalanságokkal terhes világ ez, a Honvédő Háború keserű emlékei hagytak nyomot rajta. (Szosznoira hatévesen élte át a leningrádi blokád 41—42-es télét, majd a németek által megszállt Kubányba került, ahol a szeme láttára végezték ki a nagybátyja által vezetett partizánosztag tagjait.)

A válogatott versek egy évben megjelent *Krisztall* (Krisztály) című kötet, majd az 1982-ben kiadott *Peszny lunnaja* (Holdas ének) a negyvenes éveinek derekára érő költő letisztuláról tanusodik. A groteszk látásmod immár érett bölcseséggel párosul, a világra szegezett tekintet csufondáros szigorú a lemondás és az öregedő ter-

Első
reám gyanakvón.

És fölfelem a feleségem
házam homályán.

— Hol vannak barmaim? — ezt kérдем én.

— Az őrség felzabálta,
bőrükből csizmát készített.

— Hol a fiam? — ezt kérдем én.

— Felnegyelte az őrség,
a kapukra szegeztetett.

— Hol a leányom? — kérдем én.

— Az őrség meggyalázta,
három váltás, száznegyven ör
végigment rajta sorban.

— S te, asszony? — kérdezem

a feleségem.

S a háznap?

A cimborák?

— A háznap hallgatott — ezt feleli a feleségem —,
s a cimborák
beálltak örnek, hogy ne férjen hozzájuk a gyanú árnyéka sem, s én hozzámentem az uralkodóhoz — ezt feleli a feleségem.

Így térek vissza Kityeys városába, melyet vezettem, s amellyel veszködött a háznap s a cimborák.
És nem bírták a mongolok sem megtörni városunkat, hol minden első ember — hős volt, ahol minden második — halhatatlan.

Hozzájuk szólék:

— Cimborák,
mondjátok meg, de szívből:
rabok legyünk-e
vagy elmerüljünk szabadon?

És megsütöttünk élve
ezerszer száz bikát!
Visító vadkanokból
szászor százezeret is!

A legutolsó marha
ontott oly éktelen
pokoli buzt és füstöt,
hogy úgy kuszott az égen
a nap, mint két poloska.
Az éjbe elmerültünk. Egy szálíg mind

Egészen.
Utánuk nem maradt, csak a bitor
bődülése,
a porok regéi,
porok regéi
a halhatatlanok,
a Hősök Városáról.

Ím, visszatérek Kityeys városába,
a Hősök Városába.
Beh más orcat is öltött
országom népe!

Egyetlen láng sem ég mocsári melyben
A nappal fakultak
Éo nem hvertik,
Sarlo se pengi/Azair se sörögy.

de büvöl halkopoltyúk;
ímé, ily orcat öltött
országom népe.

De visszatérek Kityeys városába,
hol egykoron a hűség
egyenlő tisztelbelen állt a
gabona isteneivel.

A városban nem várt rám senki.
És aki várt — elárult.

S én magamhoz veszek tizenkét
fej hagymát, hogy az én
fejemmel együtt

épp tizenhárom fej legyen.
Hiszen a hagyma —

az élő természet növénye
e korban is

könnyekre bírhat bárkit.

S így szólék az uralkodóhoz:
— Te itt valóban
uralkodol?

Uralkodik mindent?

— Uralkodik az őrség.

S magam is uralkodgatók.

S urául engem

a nép elismer . . .

ezt mondja az őrség.

És én a térre kiteszem —
könnyet facsarni —
hagymáimat,
az élő természet naiv emlékeit.
E tájon,
hol annyi éve
hordják a vígság maszkját,
ahol minden megváltozott,
ahol egyetlen
könnyecppéért fejed vétetik,
letépi, mint bocskort a lábrol,
levágják, mint egy porsenést —
most zokogott az őrség!

És zokogásba tört ki
mindközönösen a nép is.
Az uralkodó, komoly ur, kinek
a golyváján csillag fityeg,
nyeldeste könnyeit bajszát harapva,
és iszonyú haragra gerjedt.

De nem feledték ám, hogy a
vesztőhelyre vezessenek,
s a tizenkét hagymafejet elásták,
víz örvenylik fölöttük.

Egyszer majd, egyszer még, igen,
valamikor bizonyosan,
fölkélnék a város felett —
a hagymafejek, mind a tizenkettő,
s fölkel föléjük majd az én fejem
fenyegetően, jóslatul:
nem az utolsó voltam a vesztőhelyen,
nem az utolsó!

De azt mondják, hogy Kityeys városát
nem látta senki.
Ha nem, hát nem tegyük fel
nem látta senki.

vizeseszt
vigiliján
végezték Bojánna,
Bojánt lefejezték,
s engem tettek meg bakónak ott.

Összefutottak a göthös,
csontos pofájú főnasszonyok,
taknyos, soványka kőlykök
csücsültek vézna vállukon.
Ott állt előttük
a vérpad, rámeredtek réveteg,
a könnyük hullt, záporozott,
s a hőhért káromolták, engemet.

S a város,
a város,
a város
polgárai csak fecserészték,
hogy nem kell ám Boján az égnek,
a kenőkész pokrola jut Boján.
Lesték a bádort,
s rácsálva a tányéricsamogot,
találgattak
mind: balra hull a fej
Vagy jobbra tán.

Aztán szétszéledeztek
mormolva Boján soraik —
mentek hajlongani ikonját
előtt, az órmeleg szobákban.
Marina pedig,
akihez annyi verset írt Boján,
most is, mint minden éjszakán
Sztavrral fekdült le, a bojárrol.

Én elloptam az örök
elől Bojánnak guszlicját s gyűrűjét,
s — pokolba Csarnyigotval!
Már alig vártam a virradatot . . .
Pofa be, részeg bugriskol!
Oroszhonunkban a Dalnak vették
fejét.

Boján
örökre
elhallgattatott.

Születik majd talán
új guszlar, büvöl édes éneke,
de a mérész, kőtekédő daloknak
beáldozott . . .

Azon az éjszakán
lázonangi kezett
Jaroszláv tizenhet ezrede
Egy csöppet lázadoztak,
de reggelre mind meg-
hunyszódott

Baka István fordításai